

Montserrat Soronellas, Toni Martí i Xisca Martorell

HABILITAT DE TRIAR. MEMÒRIA DEL TREBALL DE LES DONES EN ELS MAGATZEMS DE FRUITA SECA

La perspectiva de gènere ha permès descobrir fragments de realitats que ens havien quedat ocults darrere de versions recreades de manera convencional, que reconstruïen els fets comptant només amb els homes que, durant segles, s'han mantingut com els grans protagonistes socials. La història de les nostres societats s'ha explicat comptant sobretot amb la trajectòria d'homes, i d'algunes dones, que han ocupat posicions de poder, des de l'Administració local, l'empresa, l'Església, l'exèrcit o des de qualsevol altra instància de control social, econòmic, polític o ideològic.

Afortunadament, ja fa anys que vam començar a democratitzar la història i les diferents formes de revisió de les realitats de les nostres societats. Des dels seixanta, els historiadors van adonar-se de la importància de fer entrar en l'escena del relat històric a tots els actors socials i van començar a parlar de col·lectius que representen la immensa majoria de la societat i que fins llavors havien quedat al marge de la història. Les classes populars no havien interessat als investigadors més que en el moment en què calia parlar d'elles, indefectiblement, perquè s'havien rebel·lat contra l'autoritat o contra la fatalitat del seu destí de desposseïts. La història econòmica i social primer, i la història de les mentalitats més endavant, van descobrir el món de les coses petites, de les vides petites, dels pobles i d'homes i dones que no prenen les grans determinacions històriques però que fan la societat i la transformen, simplement decidint sobre quina pot ser la millor manera de viure la seva vida i de procurar per la vida dels que tenen més a la vora.

La història va canviar molt en el moment en què va començar a parlar de vides petites. No es tractava només de parlar d'una altra gent, sinó també de tractar sobre unes altres coses. L'interès, fins llavors centrat en

la revisió dels grans esdeveniments polítics i econòmics, va començar a desviar-se cap a temes relacionats amb la reconstrucció de les formes de vida de les societats del passat, de la forma com la gent vivia la seva quotidianitat: el treball, la religiositat, la família, la salut i la malaltia, l'alimentació, les formes d'organització, la vida domèstica...² L'abordatge d'aquestes qüestions, que podem situar en una visió sociològica i antropològica de la realitat històrica, ha adreçat a l'investigador cap a la presa en consideració de nous subjectes d'estudi, i és en aquest sentit que la història va començar a parlar de les dones, de totes les dones. Avui gairebé ens provoca un somriure pensar en com es pot treballar sobre realitats passades o presents sense tenir en compte la meitat de la població que les protagonitza, però ha estat així durant molt de temps i, a vegades encara és així, sense qui ni tan sols en tinguem consciència. Les dones han estat històricament en el cantó menys visible de la societat; la seva participació social ha estat poc valorada, fins i tot per les dones mateixes, atès que hi ha hagut consens general en considerar que la dona s'ha ocupat de qüestions essencials però poc importants. Podem arribar a reconèixer que les tasques d'atenció a les persones són essencials, perquè d'elles en depèn la vida, i al mateix temps valorar que són poc importants en el context de les grans qüestions que decideixen el que passa al món. Fa temps que s'ha començat a treballar per canviar aquest biaix, però encara hi ha molta feina a fer.

Aquest article vol aportar-hi el seu granet de sorra explicant el treball que durant molts anys han realitzat les dones en una activitat econòmica molt important a les comarques de Tarragona: la producció i comercialització de fruita seca. Fins a l'arribada de sofisticats processos mecanitzats, i encara després que les màquines s'hagin incorporat a la feina,

les dones s'han ocupat de triar amb cura les avellanes i les ametlles que s'havien de trencar i preparar per comercialitzar-les. Reus és la ciutat des d'on s'ha comercialitzat la major part de fruita seca produïda a les nostres comarques però també arreu de l'Estat. Aquesta ha sigut, doncs, una activitat econòmica clau per a la ciutat des de finals del segle XIX i durant tot el segle XX, una activitat que l'ha mantinguda molt vinculada a tots els pobles productors, especialment els de la seva àrea d'influència més immediata, que han trobat a Reus el lloc des d'on vendre les seves produccions agràries i on comprar tot allò que han necessitat. Tot plegat ha permès configurar el tarannà de la ciutat actual, tanmateix, avui, el comerç dels productes agraris que li va donar sentit i significació (fruita seca, olis, vins i licors) ha deixat d'ocupar la posició privilegiada que havia tingut fins fa només vint-i-cinc anys i ha esdevingut tan sols una més de les activitats –potser ni tan sols la més coneguda– amb què la gent pot identificar la ciutat.

Els magatzems de fruita seca han estat els espais industrials en els quals s'han desenvolupat els processos de neteja, selecció i transformació prèvia a la comercialització, de la fruita seca, i les dones, les protagonistes indiscutibles d'aquests treballs. Malgrat tot, malgrat haver estat una activitat transcendental a la ciutat, i malgrat haver ocupat cada any a centenars de dones en èpoques en què estaven poc incorporades al mercat de treball (la primera meitat del segle XX), la ciutat ha guardat poca memòria d'una realitat que pensem que és singular i molt significativa per a l'estudi de la participació laboral de les dones i de la trajectòria del Reus contemporani.

Els pobles i la ciutat: producció i comerç de la fruita seca

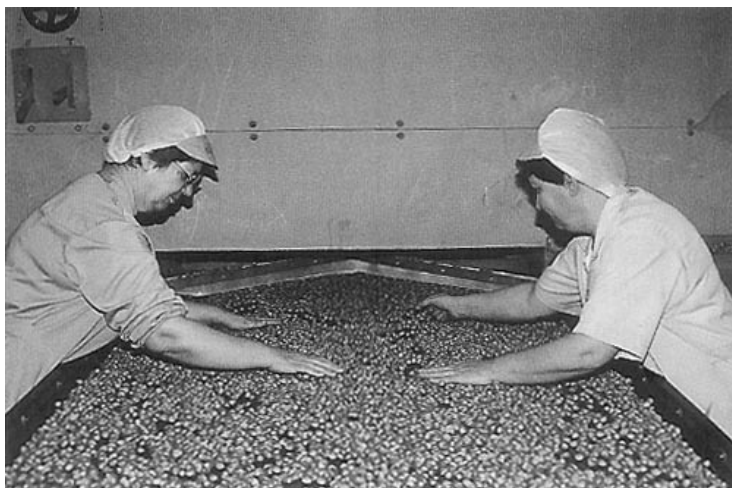
La fruita seca ha significat, des de la segona meitat del segle XIX, quan el seu conreu comença a estendre's pels pobles del Camp de Tarragona, un vincle d'unió i un recurs de relació econòmica, social i cultural entre els pobles i les ciutats, especialment amb Reus que, com hem dit, és la ciutat que ha concentrat la comercialització d'aquests productes, però també amb Tarragona perquè és a través del port que des del XIX es va donar sortida a la fruita seca del Camp en direcció a països d'Europa i Amèrica.

El protagonisme de l'avellana en l'agricultura dels pobles del Camp de Tarragona s'inicia tímidament durant la segona meitat del segle XIX,³ quan la vinya comença a tenir alguns problemes associats a les malures provocades per fongs. Arran dels bons resultats i de la tasca de difusió de particulars i

d'institucions, el conreu de l'avellaner es va anar expandint i es van dur a terme iniciatives privades i públiques encaminades a estimular-ne la productivitat.⁴

L'any 1910 a la demarcació de Tarragona hi havia més de dos milions d'avellaners i s'hi produïen al voltant de 20.000 tones d'avellana, el 60% de la producció espanyola. L'any 1916, Reus comptava amb setze exportadors d'aquests productes, quatre dels quals disposaven de trencadora, indicador que almenys una part de la producció ja era tramesa a l'estranger en gra i no en closca com durant el segle XIX.⁵ No obstant això, l'època gloriosa de la producció i el comerç de fruita seca l'hem de situar des de la dècada dels quaranta i fins a la dels vuitanta. Les xifres de superfície de conreu i de producció es mantenen força invariables des de finals de la dècada del 1940, quan la reconversió al conreu de l'avellana ja estava feta, fins a la dels seixanta⁶ i, fins i tot podríem dir que fins als anys vuitanta, moment en què es va arribar a la màxima producció, abans de la crisi de preus de finals d'aquesta dècada.⁷ L'especialització agrícola de la comarca va anar desenvolupant un sector agroindustrial i sobretot comercial molt potent, ubicat a Reus i estretament vinculat amb els pobles de la vora a través d'una tupida i ben tramada xarxa de corredors comercials que feien d'intermediaris entre el pagès i l'exportador i que portaven els fruits des dels pobles del Camp cap a la ciutat. Els exportadors defensaven els seus interessos, arredossats a la Cambra del Comerç i de la Indústria i ocupant alguna posició de poder en l'Administració local, provincial o, fins i tot, de l'Estat.

Alguns dels exportadors reusencs van acabar fortunes importants i van formar part essencial de la classe burgesa més acomodada del Reus d'abans i, més encara, de després de la guerra, especialment entre els anys quaranta i seixanta del segle XX. Els exportadors més importants –entre els quals es troben els Cochs, Alimbau, Fontana, Llopis o Sabater– van conformar, junt amb d'altres,

L'elit de la ciutat on compartien espai urbà, que no estils de vida, amb els treballadors i treballadores dels diferents comerços i de les activitats industrials, comercials i artesanes del Reus d'aquells anys.⁸

La majoria d'exportadors tenien magatzems equipats amb trencadores amb les quals esclafaven les avellanes, les ametlles i, en menor mesura, les nous, per portar-les en gra al mercat. El trencat, en el cas de l'avellana i de les nous, i el repelat en el cas de l'ametlla eren les úniques intervencions que l'exportador feia sobre el producte abans de comercialitzar-lo, una situació que va canviar de manera radical a partir de la dècada dels anys vuitanta, quan es van imposar els processos d'elaboració agroindustrial actuals. L'any 1916 només quatre dels setze exportadors de fruita seca de Reus tenien el magatzem equipat amb la trencadora, però el 1936 ja consta l'existència de catorze màquines esclafadores repartides en deu magatzems. A partir dels anys cinquanta, aquesta activitat comercial i industrial augmenta, fins que l'any 1970 ja es registren trenta-cinc exportadors a la ciutat.⁹ Cap aquesta època, els magatzems, que fins llavors estaven ubicats al centre de Reus, com el carrer de Sant Llorenç, van anar sent desplaçats, primer cap a carrers més perifèrics de la trama urbana i, a la dècada de 1980, als polígons industrials, on era més fàcil tenir l'espai suficient per afrontar la modernització de les instal·lacions i la mecanització inherent a l'activitat industrial i molt mecanitzada que s'hi desenvolupava.

La feina a la cinta, la feina de triar

Amb màquines o sense, una part essencial de procés de transformació de la fruita seca que es duia a terme en els magatzems la realitzaven les dones. En els magatzems hi havia una forta segmentació dels processos de treball en funció del gènere. No cal dir, que les feines de direcció i gestió les feien els homes, els amos i alguna altra persona de confiança, a vegades un membre de la mateixa família, i alguna dona ocupada en les feines de secretaria i d'administració realitzades des de les oficines. Els homes també eren presents en el magatzem fent les feines de peonatge, de càrrega i descàrrega i també, els de més confiança, les feines més qualificades de control i de realització efectiva dels processos de pelar i torrar el producte, així com la supervisió de tota la maquinària de les instal·lacions i de la tria del producte, que era la feina que més treballadors ocupava i que era realitzada exclusivament per les dones.

Dones arreglerades a banda i banda d'una cinta transportadora d'avellanes o

ametlles que, un cop trencades, calia triar fins a deixar-les netes de bocins de closca, de podrits o de gra trencat o de mala qualitat. Avui una part d'aquest procés ha estat substituït per màquines electròniques que, per sistemes diversos fan la selecció del producte, però encara és necessària la intervenció de persones, sempre dones, que fan la revisió final, la més important, per assegurar que la fruita seca surti del magatzem amb la qualitat desitjada, amb tot el seu valor.

Triar era una feina pesada, cansada, monòtona, que es prologava en llargues jornades i que, fins que s'hi estava acostumat, arribava a marejar, pel moviment continuat de la cinta transportadora que feia passar el fruit, sense ombra de repòs, per davant de les mans i dels ulls de les dones que treballaven als magatzems. Les avellanes, un cop trencades, i les ametlles després de trencades i, altre cop, després d'escaldades i pelades, passaven per davant de la mirada atenta d'unes dones que, afirmen, treballaven únicament per portar uns diners extres a casa. La feina de triar era poc agraïda i, fins molt recentment, s'ha fet en unes condicions de treball molt precàries, tant és així, que, de fet, les dones que hi havia treballant just després de la Guerra Civil afirmen que era la pitjor feina en què una dona es podia ocupar, la més devaluada en el context de la ciutat perquè era considerada una feina bruta, pesada, perquè calia aguantar durant hores asseguda en la mateixa posició d'inclinació, en entorns de magatzems grans, freds a l'hivern, calorosos a l'estiu, i en un ambient d'un soroll eixordador i ple de pols.

Era una feina associada a dones grans, dones que a la millor ja s'havien iniciat en el mercat de treball abans de casar-se, potser com a minyones o treballadores del tèxtil, a les sederes i que, un cop casades buscaven una feina que els proporcionés alguns diners que complementessin el sou del marit i que fos compatible amb la feina dels fills i de la casa. Les dones més joves preferien treballar al comerç, a les fàbriques o en el servei domèstic, abans que als magatzems, una situació que va anar canviant a mesura que les condicions de treball van millorar poc o molt, amb la mecanització i amb les exigències sanitàries i de salut laboral. Malgrat estar mal valorada des d'un punt de vista social, algunes dones preferien el treball als magatzems perquè es concentrava en uns mesos de l'any: el gruix de la feina de triar fruita seca es duia a terme entre els mesos de setembre a desembre, per a la campanya de Nadal, i com a molt, s'estirava fins al febrer. Durant aquest període, a les dones els calia treballar fent jornades laborals molt llargues per poder donar resposta a la demanda del producte en el mercat, i les obligava a fer ve-

ritables giragonses per poder cobrir també la cura de la casa i la família, en les condicions en què la societat els ho demanava. També hi havia algunes dones que es mantenien com a plantilla fixa dels magatzems per cobrir la feina de l'any, però eren molt poques i, algunes, fins i tot complementaven el treball en el magatzem amb la realització de feines domèstiques a la casa dels amos, o a les oficines de l'empresa, en els moments en què no hi havia fruit per triar.

La feina estava mal pagada, i, evidentment, els salaris de les dones eren molt inferiors als dels homes. Cap a finals de la dècada de 1950, les dones que triaven a les cintes guanyaven una setmanada de dues-centes cinquanta pessetes, mentre que els peons del magatzem, que realitzaven feines poc qualificades de càrrega i descàrrega, en guanyaven sis-centes. Una tal desigualtat salarial no es podia justificar de cap manera i, malgrat tot, les dones es consideraven ben pagades perquè a casa no guanyaven res, acostumades com estaven a la manca de valoració social i econòmica del treball domèstic, i, tanmateix, als magatzems, fent moltes hores, aconseguien uns ingressos extres que consideraven molt valuosos. Les dones no fan una valoració positiva de la feina realitzada, però valoren l'aportació econòmica que els suposava i, també, la relació que establien amb les companyes de cinta. No cal dir, que la major part de les treballadores eren contractades eventuais i, durant molts anys, sense drets a vacances ni a pagues extraordinàries. Els magatzems més grans, en les èpoques de més feina, havien arribat a tenir unes dues-centes dones amb contracte temporal, especialment a partir de la dècada de 1970, quan la produc-

ció de fruita seca i l'activitat comercial eren en el seu punt àlgid.

Fins a l'arribada de la democràcia, la relació dels amos amb els treballadors responia a la lògica del paternalisme segons la qual el propietari procurava personalment per apai-vagar les dificultats més corprenedores dels seus treballadors; així, en cas de mort o de malaltia de l'obrer o l'obrerera o d'algun dels seus familiars directes, l'amo prestava el seu ajut, així com també els companys de magatzem, que s'anaven passant una senalla on depositaven alguns diners per socórrer a l'amic. No hi havia un context sindical normalitzat¹⁰ en què negociar les condicions i les relacions laborals. Cap a la dècada de 1970, van anar fent acte de presència, des de la clandestinitat, els sindicats que avui són majoritaris, i es va constituir un sindicat propi del sector: l'Agrupació de Treballadors de Fruits Secs de Reus, que amb els anys va desaparèixer.

Per als exportadors era vital aconseguir mà d'obra femenina per realitzar el procés de triatge de la fruita seca. Sota l'argument que les dones eren més hàbils que els homes en la realització del triatge, els empresaris aconseguien abaratir els costos de producció mitjançant la contractació de dones amb salaris situats fins a tres vegades per sota dels que percebien els homes. El discurs de l'associació entre unes suposades habilitats femenines (agilitat de dits, capacitat de concentració, cura en la selecció) i el tipus de feina ha estat i és encara un recurrent en la selecció de les dones com a personal laboral idoni. Fos com fos, els exportadors magatzemistes han buscat dones per treballar als magatzems i els processos de migració interna que van portar tantes persones del

sud de l'Estat a viure a Catalunya, els va permetre trobar en les dones immigrades que arribaven a Reus un contingent de treball femení molt valuós en el procés de selecció i elaboració de la fruita seca. L'observació de les llistes de dones contractades durant la segona meitat de la dècada de 1960 en alguns magatzems ens fa evidents les procedències d'aquestes dones: Càceres, Almeria, Còrdova, Jaén, Toledo, Badajoz, Conca, Ciudad Real i Castelló. Eren dones joves, algunes amb només catorze o quinze anys, però majoritàriament ja casades, amb capacitats, tot i que sense cap qualificació laboral, i amb ganes de treballar per guanyar diners i per poder consolidar la seva situació a la ciutat que havien escollit com a lloc de destinació del seu procés migratori. S'havien trobat la fam i les ganes de menjar i el procés de reclutament de les treballadores anava funcionant tot sol gràcies a les xarxes organitzades espontàniament per les mateixes dones que, després d'haver treballat un primer any a la cinta de triar actuaven com a baules a través de les quals els magatzems trobaven les obreres que necessitaven. El sistema de contractació temporal permetia acomodar cada any la plantilla a les necessitats productives de l'empresa sense que una potencial reducció del nombre d'empleats suposés cap cost laboral a l'empresari.

Treballar a casa, treballar al magatzem. La conciliació i el valor del treball

La necessitat de compaginar l'activitat laboral fora de casa amb el treball domèstic és un argument molt desenvolupat en la literatura sobre la participació laboral de la dona. Hi

hem anat fent algun esment al llarg de l'article, en especial quan ens hem referit al fet que l'estacionalitat del treball als magatzems afavoria la participació de les dones perquè els permetia concentrar molt la seva activitat en uns mesos i quedar lliures per ocupar-se de la família i la casa la resta de l'any. Si ho contextualitzem a la dècada de 1950 i fins als setanta i tenim en compte que en aquesta època el franquisme va potenciar de manera fervorosa el confinament de la dona a casa, entendrem que, per aquestes dones, treballar era només una manera de respondre a la necessitat d'incrementar els ingressos familiars i, en cap cas, una forma d'emancipació o de realització personal, un plantejament que, d'altra banda, era comprensible, ateses les condicions dures i poc gratificadores de la feina de triar avellanes i ametlles. Està clar que durant els mesos d'activitat laboral les dones havien de fer jocs malabars per poder complir com a mares, esposes i treballadores i, usualment, el suport de l'entorn familiar, més que el del marit, era clau per poder garantir la seva vida laboral fora de casa.

Des del sindicat vertical es va prendre consciència de les dificultats que es trobaven les dones, que eren tan necessàries a la cinta de triar, a l'hora de conciliar la vida familiar i les feines domèstiques amb la participació laboral. Va ser així com, per garantir la presència de mà d'obra femenina als magatzems, l'any 1951, el Sindicat, juntament amb el Gremi d'Exportadors de Reus, va impulsar la fundació d'una de les primeres escoles bressol de la ciutat. La «guarderia» era un servei adreçat als fills de les treballadores dels magatzems que va estar en funcionament fins a començaments de la dècada de 1970 i que va

facilitar d'una manera molt important l'accés de les dones al treball fora de casa. El recurs responia a la necessitat d'assegurar l'existència d'una oferta suficient per poder cobrir la necessitat, llavors creixent, de trobar dones per triar als magatzems. Curiosament, els interessos empresarials van portar a implementar un recurs social, pioner, que avui considerem essencial per garantir l'accés de les dones al mercat de treball.

Abans d'acabar, hem de referir-nos al sentiment que transmeten les dones respecte al valor que donen al treball propi en els magatzems. La majoria, sobretot les que hi havien treballat durant anys, però sempre amb contractes temporals d'un, dos o tres mesos a l'any, no tenen consciència de formar part del col·lectiu de dones amb participació laboral activa. És curiós constatar que la recerca duta a terme per a l'elaboració d'aquest estudi, que ha utilitzat com a font d'informació i documentació bàsica la memòria de les dones, els ha retornat el record de la part de la seva vida que va transcórrer mentre feien anar els dits i la vista per triar avellanes i ametlles esteses al damunt d'una cinta infinita. Ja sabem del caràcter selectiu de la memòria,¹¹ però ens fa rumiar quan ens trobem davant situacions concretes que ens descobreixen un oblit de dimensions socials que detectem de manera particular en la memòria de cada un dels homes i de cada una de les dones, fins i tot d'aquelles que havien treballat allí.

Notes

1. Aquest article és una reflexió feta a partir del llibre de SORONELLAS M; MARTÍ, T. i MARTORELL, X. (2003) *Aquí es ve a triar! Els magatzems de fruita seca de Reus i el treball de les dones*. Reus. Publicacions de l'Arxiu Municipal de Reus.
2. Els treballs fets pels anomenats historiadors de les mentalitats són molt interessants de rellegir. Recomanem especialment un llibre pioner en aquesta tasca, publicat el 1975, el clàssic de LEROY-LADURIE, E. (1982) *Montaillou, village occitan, de 1294 à 1324*. Paris. Gallimard. Pel que respecta a la introducció de les dones en el discurs històric cal destacar l'obra de DUBY, G. (1987) *El caballero, la mujer y el cura*. Madrid. Taurus [1982].
3. A la dècada del 1860 van tenir lloc dues exposicions industrials i agrícoles a Reus, una l'any 1860 i l'altra el 1862, en aquesta segona es va plantejar la major rendibilitat del conreu de l'avellaner respecte al de la vinya. Vegeu PUJAN JAQUÉS, J. (2000) *Història i present de l'exportació de fruita seca a Reus*. Reus. Cambra del Comerç i de la Indústria de Reus.
4. L'any 1919 es va acabar la construcció del pantà de Riudecanyes que va fer possible la posada en regadiu de 1.500 hs de terra al Camp. Vegeu: CALLEJA, J., i VILA, J. (1967) *La economía de la ciudad de Reus y del Campo de Tarragona*. Barcelona. Caixa d'Estalvis de Catalunya. En el mateix sentit va activar-se l'aprofitament de les antigues mines d'aigua i la perforació de pous.
5. PUJAN JAQUÉS, J. (2000) *Història i present de l'exportació de fruita seca a Reus*. Reus. Cambra del Comerç i

de la Indústria de Reus. Pàgines 45 i 49.

6. L'any 1949 el paisatge del Camp ja estava plantat, d'uns 5 milions d'avellaners, i la producció era de 158.000 Qm; xifres quasi idèntiques a les del conreu i a les de la producció del 1963 (CALLEJA, J., i VILA, J., 1967: 73).
7. Al Baix Camp, que és la comarca avellanera per excel·lència, l'any 1963 aquest conreu ocupava el 30,8% del total (el doble que l'any 1900); les plantades d'avellaners es van continuar estenent especialment en els municipis de l'interior de la comarca, l'any 1982 suposaven el 47,8% de la terra de conreu i el 54% el 1989. Les dades del 1963 i 1982 són de CALLEJA, J., i VILA, J. (1967) *La economía de la ciudad de Reus y del Campo de Tarragona*. Barcelona. Caixa d'Estalvis de Catalunya. Pàgina 88. Les dades del 1989 són de LLEONART, P. (dir.), (1994) *El Baix Camp. Escenaris socio-econòmics a l'horitzó del 2000*. Reus. Cambra del Comerç i la Indústria. Pàgina 58.
8. Xavier Amorós, a les seves memòries ens dona la seva visió de la societat reusenca dels anys 50 i ens aproxima a la percepció del sentit i de la significació d'aquestes diferències de classe. Vegeu, AMORÓS, X. (2002) *Temps estranys. Clarobscur en la llarga postguerra reusenca*. Llibre segon, 1951-1960. Reus. Associació d'Estudis Reusencs. Edicions Rosa de Reus. També és interessant la descripció que de l'estil de vida i del sistema de valors d'aquesta burgesia realitza un dels seus membres, l'exportador Josep Cochs i Borràs, en el seu llibre de memòries. Vegeu, COCHS BORRÀS, J. (1987) *Éxito e infortunio de un hombre*. Reus. Edició de l'autor.
9. AHC. Contribució industrial. Anys indicats. Topogràfiques: 5666, 5684 i 3928.
10. En el franquisme, les relacions laborals es negociaven en el context del «Sindicato Vertical de Hortalizas y Frutos Secos», que tenia la seu provincial a Reus. Es tractava clarament d'un sindicat controlat pels empresaris, per tant s'esmerçava més en defensar interessos patronals que en realitzar acció sindical. Malgrat tot, va endegar algunes mesures socials amb molta incidència sobre el col·lectiu de treballadors/es dels magatzems: la guarderia i la construcció dels habitatges del Barri Fortuny.
11. Per a una molt bona reflexió sobre el tema cal llegir: PRAT, J. (coord.) (2004) *I... això és la meua vida. Relats biogràfics i societat*. Barcelona. Temes d'Etnologia de Catalunya.

